

Валентина Кнежевић,

судија Вишег суда у Сомбору

КРИВИЧНО ДЕЛО ТРГОВИНА ЉУДИМА СА ОСВРТОМ НА ПОЈАМ ЖРТВЕ

Према дефиницији Уједињених нација, трговина људима значи врбовање, превоз, трансфер, смештај или прихват лица, употребом претње или употребом силе, у сврху експлоатације. Поред личних фактора који доводе поједине особе, посебно жене, у положај трафикинга, постоје и друштвени фактори као што су: незапосленост, сиромаштво, недостатак образовања, као и организовани криминал у виду секс индустрије. Годишње око два милиона и 400 хиљада људи постају жртве трговине људима, а криминалне организације које се тиме баве зарађују око три милијарде долара на годишњем нивоу.

Трговина људима је облик криминалитета који је од давнина препознат и свеprisутан. Она представља вишеслојан, комплексан и динамичан друштвени феномен који захтева свеобухватни, како правни, тако и друштвени приступ проблему, односно примену ефикасних мера на плану превенције, сузбијања, кажњавања учинилаца и заштите жртава, уз обавезну међусобну сарадњу држава. Такође представља и глобални феномен који се јавља широм света и у свим државама, без обзира на њихово друштвено уређење или економску развијеност. Готово све државе се појављују као земље порекла и транзита жртава, док се економски развијеније земље појављују као земље дестинације. Сматра се да је трговина људима глобално најраспрострањеније кривично дело, које свеобухватно утиче на животе милиона жена, мушкараца и деце. Представља једно од најтежих кривичних дела у савременом свету, које на најдрастичнији начин угрожава основна људска права њених жртава.

Циљ трговине људима је остваривање зараде (или неке друге користи) кроз експлоатацију, било да се ради о сексуалној експлоатацији, принудном раду, принудном просјачењу, принуди на вршење кривичних дела, илегалном усвојењу, принудним браковима, трговини органима или неком другом облику.

Трговина људима подразумева продају и куповину, тј. држање неке особе против њене воље и у циљу њене експлоатације, као и све друге радње које могу бити део тог процеса (нпр. превоз, скривање, забрана кретања и сл.). До експлоатације се увек долази и она се увек спроводи: употребом силе, претње, преваром, злоупотребом овлашћења и/или злоупотребом тешког положаја, отмицом или на неки други начин. Међутим, када се ради о трговини децом, није важно које средство је употребљено, јер у том случају постоји трговина људима чак и када није било претњи, принуде, злоупотребе положаја и сл. Битно је истаћи да пристанак жртве на експлоатацију, не мења чињеницу да се ради о трговини људима и да је то кривично дело.

Жртва трговине људима може бити свако, али су најчешће жртве: младе девојке и жене, сиромашне и незапослене особе, особе са мало животног искуства, деца, физички и други радници. Жртва трговине људима постаје се најчешће преко: огласа за примамљиве послове у иностранству, као и новостечених познаника који обећавају послове, брак и безбрижну будућност. Такође се појављује и продаја од стране породице, као и отмица, која је могућ, али не превише чест начин регрутовања за трговину људима. Експлоатација жртава подразумева различите начине на које се жртве користе ради постизања крајњег циља трговине људима, а то је остваривање зараде за трговце људима. У зависности од тога да ли се ради о сексуалној експлоатацији, принудном раду, просјачењу, раду у кући или неком другом облику трговине људима, жртве се сусрећу са различитим облицима насиља и мучења у циљу осигуравања потпуне контроле над њом и њене послушности. Жртвама, још док су на путу на одредиште, трговци људима одузимају документа – наводно да би их чували, да би “средили радну дозволу” и сл. На тај начин жртва губи свој правни идентитет. Многе жртве по први пут одлазе из своје земље, не знају где се налазе, не знају језик, као ни шта могу да ураде и која су њихова права. Понекад се плаше институција, пре свега радника полиције, пошто трговци људима налазе начин да их увере како не треба да такву помоћ траже, уз тврдњу да сви раде заједно и да су полицајци корумпирани. Жртве трговине људима су приморане да раде по цео дан без одмора, одузима им се цела или највећи део зараде, а код појединих облика експлоатације, жртвама се прописује радна норма коју морају да постигну, иначе не добијју храну или бивају на други начин кажњене. Код трговине људима се примењују различити начини контроле жртава. Трговци људима често држе жртве у заточеништву и изолацији, закључане и под сталним надзором. Сваки њихов излазак се пажљиво прати и њима се не дозвољава да ступају у контакт са непознатим људима без присуства особе која их контролише. Често их пребацују са једног на друго место, како би

изгубиле оријентацију где се налазе. Пошто су изоловане, жртве постају зависне од трговаца људима, па и када жртва није физички затворена и ако може слободно да се креће, уколико она не може стварно да одлучује о своме животу, ни њена слобода није стварна, тако да и у том случају постоји трговина људима. Трговци људима користе различите претње насиљем, како би застрашили своје жртве. Превасходно користе физичко насиље, пребијање, силовање и слично, а они своје претње усмеравају и на чланове породице и особе које су жртви блиске. У време нових технологија често примењују и уцене компромитујућим снимцима и фотографијама, као и њиховом дистрибуцијом људима који су блиски жртвама, које често долазе из друштва која не би имала разумевања за чињеницу да су оне жртве трговине људима, а не проститутке. Стога се жртве плаше да ће бити жигосане уколико се сазна чиме су морале да се баве, или се оне једноставно плаше за безбедност својих најближих. Када је дужничко ропство у питању, трговац људима најчешће жртви саопшти да је он платио њен долазак на одредиште, те да она може да оде где жели, чим му врати новац који му дугује, бавећи се проституцијом. На такав “иницијални дуг” се свакодневно додаје камата, као и свакодневни наводни трошкови за храну, стан, одећу и слично, тако да износ који жртва дугује постаје толико велик да је готово немогуће да га она икада отплати.

Трговина женама представља ужи појам у оквиру општег појма трговине људима и појављује се у три појавна облика: трговина женама у циљу сексуалне експлоатације, трговина женама у циљу експлоатације домаћег рада и трговина женама у циљу склапања брака. При томе треба правити разлику између трговине женама и проституције. Основна разлика састоји се у томе да трговина женама подразумева ропски однос, односно одсуство слободе одлучивања и кретања, при чему је жена власништво особе која ју је купила и не може својом вољом престати да се бави проституцијом, односно не може напустити свог власника. При том се врло често догађа и да у почетку свесно и добровољно бављење проституцијом постане одједном принудно и ропско када се стеклу услови да жртва буде на различите начине уцењена.

НОРМАТИВНИ ОКВИР

Протоколом Уједињених нација о спречавању, сузбијању и кажњавању трговине људима, нарочито жена и деце (Палермо, 12-15 децембар 2000 године, “Међународни уговори” бр. 6/2001) -тзв. Протокол из Палерма) који допуњује Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала (даље у тексту: Протокол о трговини људима) у преамбули наводи да су државе потписнице Протокола договориле ефикасну акцију на превенцији и борби против трговине људским бићима, нарочито женама

и децом, те су се сагласиле да то захтева један свеобухватан међународну приступ у земљама порекла, транзита и крајњег одредишта, који обухвата меру за превенцију такве трговине, кажњавања оних који се баве таквом трговином и заштиту жртава такве трговине, тако што ће бити заштићена и њихова међународно призната људска права. Наведени Протокол допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и он се тумачи заједно са Конвенцијом.

Члан 3 Протокола из Палерма предвиђа да “трговина људским бићима” значи врбовање, превозење, пребацивање, скривање и примање лица, путем претње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја или давање или примање новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем, у циљу експлоатације. Експлоатација обухвата, као минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, ропство или однос сличан ропству, као и уклањање органа. Протоколом је предвиђено да је пристанак жртве трговине људским бићима на намеравању експлоатацију без значаја. Надаље је предвиђено да се врбовање, превозење, пребацивање, скривање или примена детета за сврхе експлоатације сматра “трговином људским бићима” чак и ако не обухвата било које од средстава напред изнетих, при чему Протокол предвиђа да дете представља особу млађу од 18 година.

Палермов протокол садржи прву прихваћену, међународну обавезујућу дефиницију коју је преузела Конвенција Савета Европе у погледу термина “трговина људима” и управо је он поставио основе за међународну борбу против трговине људима. Конвенција Савета Европе, узимајући Палермов протокол као почетну тачку и узимајући у обзир друге међународне правне инструменте везане за борбу против трговине људима, било да су универзални или регионални, настоји да ојача заштиту коју ти инструменти пружају и да подигне стандарде које су они поставили.

Конвенција за заштиту људских права и основних слобода чланом 4 регулише забрану ропства и принудног рада. Ту се наводи да се нико не сме држати у ропству или ропском положају, као и да се ни од кога не може захтевати да обавља принудни или обавезни рад у који рад не спада: рад уобичајен у склопу лишења слободе одређеног у складу са одредбама члана 5 ове конвенције или током условног отпуста; службу војне природе или у земљама у којима се признаје приговор савести, службу која се захтева уместо одслужења војне обавезе;

рад који се изискује у случају какве кризе или несреће која прети општину или добробити заједнице; рад или службу који чине саставни део уобичајених грађанских дужности.

Међународни оквир представља и Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима донета у Варшави 16.05.2005. године чији циљеви су: спречавање и сузбијање трговине људима, уз гарантовање равноправности полова; заштита људских права жртава трговине људима; осмишљавање свеобухватног оквира за пружање заштите и помоћи жртвама и сведоцима, као и обезбеђивање ефикасне истраге и кривичног гоњења; те унапређење међународне сарадње у сузбијању трговине људима.

Наведена Конвенција се примењује на све облике трговине људима, како на националном, тако и на наднационалном плану, без обзира да ли је или није повезана са организованим криминалом. Трговина људима по дефиницији ове Конвенције значи врбовање, превоз, премештање, скривање или прихват лица, уз примену претње или силе или других облика принуде, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или угрожености или давањем или примањем новчаних средстава или друге користи ради добијања пристанка лица које има контролу над другим лицем у циљу експлоатације. Експлоатација, у најмању руку, укључује искоришћавање проституције других лица или друге облике сексуалног искоришћавања, присиљан рад или пружање услуге, ропство или праксу сличну ропству, служење или вађење људских органа.

Постоје и други међународни инструменти који доприносе у борби против трговине људима и заштити жртава, при чему од инструмената Уједињених нација се могу споменути следеће: Конвенција о принудном раду (бр. 29) од 28.06.1930. године, Конвенција о сузбијању трговине људима и експлоатације проституције од 02.12.1949. године, Конвенција у вези са статусом избеглих лица од 28.07.1951. године и са њом повезан Протокол у вези са статусом избеглих лица, Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена од 18.12.1979. године, Конвенција о правима детета од 20.11.1989. године, Конвенција међународне организације рада у вези забране и хитне акције зарад елиминације најгорих облика дечијег рада од 17.06.1999. године, Опциони протокол у вези са Конвенцијом о правима детета, о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији од 25.05.2000. године. Такође треба поменути и Директиву о правима жртава 2012/2/EУ.

Као облик тешког и организованог криминала, трговина људима није ограничена на територији само једне земље. Стога је потребно успоставити како кривичноправни оквир процесуирања, уставноправну заштиту и сарадњу на нивоу међународних тела надлежних за заштиту људских права. Овај феномен, обухватајући фазе врбовања, транспорта и

експлоатације жртава, у својим различитим облицима дешава се на територији земаља порекла, транзита и крајњег одредишта. Жене, деца и мушкарци подвргавају се разноврсним облицима злостављања и искоришћавања којима се повређују њихова основна људска права.

Трговина људима у Србији

Србија је земља порекла, транзита и дестинације жртава трговине људима, а карактерише је пораст интерне трговине људима. До краја 2004. године већина идентификованих жртава, по подацима рада невладине организације АСТРА биле су стране држављанке, а у периоду од 2006. до 2007. године тај однос се мења у корист жртава домаћих држављанки. На ове промене утицао је друштвено-политички контекст, односно улазак неких од суседних земаља у Европску унију.

Трговина људима је неспорно родни проблем, а већину жртава трговине људима, према подацима АСТРЕ чине жене и девојчице, које су изложене сексуалној експлоатацији од 87,5%, мада се бележи пораст и експлоатисаних особа мушког пола. Ова невладина организација је првог мушкарца који је био жртва трговине људима идентификовала 2004. године. Одрасли мушкарци су често жртве трговине људима у циљу родне експлоатације, најчешће на градилиштима и у пољу, али је чињеница да због културолошких разлога, јер смо патријархално друштво које не охрабрује мушкарце да се препознају и признају да су жртве код трговине мушкарцима се често идентификује знатно мање жртава од стварног броја оштећених. Новину у Србији, која је последица глобалних економских миграција, представља повећање броја страних држављана који су радно експлоатисани у Србији, а који су најчешће нелегално ангажовани на грађевини. То су најчешће држављани, Румуније, Турске, Индије, Пакистана, Италије, Албаније, Републике Српске, Вијетнама, Пољке, Хрватске, Молдавије итд.

Од 1990-тих година трговина људима постаје актуелизована бројним међународним активностима, а од 2003. године је у кривичном законодавству Србије предвиђена као кривично дело.

Законом о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунског протокола о превенцији, сузбијању и кажњавању трговине људима, посебно женама и децом из 2001. године, наша земља се обавезала да ће извршити одговарајуће измене националног законодавства у циљу усаглашавања са

међународним стандардима и одредбама предвиђеним овим актима. Према тадашњем и садашњем уставном решењу, ратификовани међународни уговори имају примат над домаћим законодавством, чиме је омогућена примена ових аката у области трговине људима. Имплементацијом већине решења Протокола из Палерма као и уважавањем препорука принципа и смерница о људским правима и трговини људима Високог Комесаријата Уједињених нација за људска права, први пут је у српском кривичном законодавству уведена трговина људима као посебно кривично дело у члану 111б у групи кривичних дела против достојанства, личности и морала. Иако је тиме је учињен први корак у постављању правног оквира, дефиниција трговине људима из наведеног члана није обухватала све облике радње извршења које је предвиђао Протокол, а пракса је као посебан проблем указала на тешкоћу разграничења овог дела од кривичног дела кријумчарење људи. Стога је Народна скупштина Републике Србије 29. септембра 2005. године донела Кривични законик, којим је у глави кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, предвиђена битно измењена инкриминација трговине људима. У односу на раније законско решење, промена је извршена и према заштитном објекту. Казна за основни облик је поопштена, те је њен минимум износио две године. Квалификовани облици су ближе одређени, а за тежи облик дела, квалификован смрћу пасивног субјекта, казнени минимум је износио десет година. Међутим, основни облик овог дела је и даље, због запређене казне, остао у надлежности нижих, тада општинских судова. Најважнија новина се односила на квалификовани облик кривичног дела трговине људима које је извршено према малолетном лицу, тако што је у ставу 2. предвиђено постојање дела и када оно није извршено на неки од законом предвиђених начина радње извршења (сила, претња, итд) ако је оно вршено према малолетном лицу, за разлику од претходног текста, који је такво решење предвиђао само за лица млађа од 14 година, односно за децу. У овој инкриминацији је изостала квалификаторна околност: "ако је дело извршено према више лица", а што је постојало раније у кривичном закону. Разлог за такво решење је што је у општем делу новог Кривичног законика коначно уобличен институт продуженог кривичног дела код дела управљених против личности, осим ако су учињена према истом лицу. На тај начин је предвиђено да ако је дело извршено према више лица, постојаће онолико кривичних дела, колико има општећених лица. Новинама Кривичног законика из августа 2009. године уведене су строже казне за ово дело. Висина запређене казне за основни облик износи од три до дванаест година затвора, а минимална казна за трговину децом, уместо три, сада износи пет година. Када је дело извршено од стране организоване криминалне групе, окривљени се могу казнити затвором од најмање десет година. Значајна новина је и то што је уведена казна за лица која су знала или су могла

знати да је лице жртва трговине људима, па су користили њен положај или омогућили другоме коришћење њеног положаја, за коју радњу је предвиђена казна у трајању од шест месеци до пет година. Ако је поред тога лице знало или морало знати да је лице која је жртва трговине људима малолетно, биће му изречена казна затвора у трајању од једне до осам година.

Правни основи борбе против трговине људима и подршке жртвама у важећем кривичном законодавству Републике Србије

1. Устав Републике Србије из 2006. године, којим је одредбом члана 26 изричито забрањено да нико не може бити држан у ропству или у положају сличном ропству, односно, забрањен је сваки облик трговине људима и принудни рад, под којим се сматра сексуално или економско искоришћавање лица које се налази у неповољном положају.

2. Кривични законик Републике Србије, којим је чланом 388. регулисано кривично дело трговина људима; чланом 389. је регулисано кривично дело трговина децом ради усвојења; чланом 390. је као кривично дело предвиђено заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу; чланом 350. је као кривично дело предвиђено недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи;

3. Закон о спречавању насиља у породици где се трговина људима наводи и међу таксативно наведеним кривичним делима у члану 4 тачка 17 овог Закона. У вези са тим, сагласно члану 24 Закона о спречавању насиља у породици у сваком вишем јавном тужилаштву, полицијској управи, вишем суду и центру за социјални рад именована су лица за везу, која свакодневно треба и размењивати обавештења, као и податке битне за откривање, гоњење и суђење за кривично дело трговина људима, као и за пружање заштите и подршке жртвама трговине људима. Чланом 25 и 26 Закона о спречавању насиља у породици предвиђени су састав и начин рада групе за координацију и сарадњу, коју увек чине: заменик вишег јавног тужиоца (сада виши јавни тужилац) који групом председава, полицијски службеник посебно специјализован за борбу против трговине људима (члан једног од 27 локалних подручних полицијских тимова формираних за борбу против трговине људима), представник центра за социјални рад. Поред три наведена стална члана групе за координацију и сарадњу, сагласно члану 25 став 4 Закона о спречавању насиља у породици у раду групе могу присуствовати још и: представници центра за заштиту жртава трговине људима као установе социјалне заштите која врши послове идентификације и обезбеђује адекватну помоћ и подршку жртвама трговине људима у циљу њиховог опоравка и

реинтеграције, представници просвете, здравствени радници, национална служба за запошљавање. Група за координацију и сарадњу у наведеном саставу одржава састанке најмање једном у 15 дана, односно по потреби, имајући у виду број поднетих кривичних пријава за кривично дело трговина људима из члана 388. КЗ-а. На састанцима се разматрају случајеви када треба да се пружи заштита и подршка жртвама наведеног кривичног дела, а на њима се израђује и индивидуални план подршке и заштите жртви (који садржи целовине и делотворне мере заштите и подршке жртви трговине људима, као и другим члановима њене породице којима је подршка потребна, што је предвиђено чланом 31. Закона о спречавању насиља у породици), те се предлажу јавном тужилаштву мере за окончање судског поступка. На тај начин пружена је помоћ жртвама која је предвиђена чланом 12 Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима, обзиром да се индивидуалним планом заштите и подршке жртвама пружа помоћ која може да обезбеди прикладан и сигуран смештај, психолошку и материјалну помоћ, приступ хитној медицинској заштити, приступ образовању за децу, право на приступ тржишту рада, стручном усавршавању и образовању, а изrada индивидуалног плана је вид предузетих мера у циљу сарадње са организацијама циљног друштва АСТРЕ и АТИНЕ, које се баве пружањем помоћи и подршке жртвама трговине људима.

4. Законик о кривичном поступку чланом 103 регулише да орган поступка може по службеној дужности, на захтев странака или самог сведока одредити статус посебно осетљивог сведока, што може бити и жртва трговине људима обзиром на природу, начин или последице извршења кривичног дела. Исти члан предвиђа да посебно осетљив сведок мора имати пуномоћника којег поставља јавни тужилац или председник суда по редоследу са списка адвоката који суду доставља надлежна адвокатска комора за одређивање бранилаца по службеној дужности, а што се сада ради путем кол центра адвокатске коморе. Такође је чланом 162 ЗКП-а кривично дело трговине људима из члана 388 КЗ-а предвиђено као кривично дело за које се могу одредити посебне доказне радње.

5. Закон о странцима, који се примењује од 01.04.2009. године, када се по први пут пажња законодавца усмерава на питање странаца – жртава трговине људима, обезбеђивања њихових основних потреба и питања њиховог останка на територији Републике Србије. Чланом 28 у ставу 4 наведеног Закона регулисано је да ће се странцу који је жртва трговине људима одобрити привремени боравак у Србији, а уколико исти нема довољно средстава за издржавање, обезбедиће му се одговарајућих смештај, исхрана и основни животни услови. Међутим, да би дошло до реализације таквог вида заштите, тражи се да иста буде оправдана интересима вођења кривичног поступка за дело трговине људима. С тим у вези, одобрење

привременог борава биће ускраћено уколико би то захтевали интереси заштите јавног поретка или безбедности Републике Србије или њених грађана, као и уколико постоји оправдана сумња да се боравак неће користити у намеравању сврху, што је све регулисано чланом 11 у ставу 1 тачка 6 и 8 означеног Закона. Надаље, одредбом члана 29 у ставу 3 наведеног Закона трајање привременог борава жртве трговине људима везује се за трајање кривичног поступка, тачније за учешће жртве у њему.

6.Закон о здравственој заштити , који је изједначио стране држављане – жртву трговине људима са грађанима Србије у погледу остварења права на здравствену услугу којом су обухваћени обавезним здравственим осигурањем, што је регулисано чланом 241 наведеног Закона.

Појам жртве

Кривично законодавство Републике Србије не регулише појам жртве кривичног дела, па самим тим ни жртве трговине људима, већ се жртва означава термином “оштећени”. Чланом 2 ст.11 ЗКП-а је прописано да је оштећени лице чије је лично или имовинско право повређено или угрожено кривичним делом. Међутим, у нашем кривичном закону се на више места помиње термин жртве, па се тако приликом одлучивања о врсти и висини кривичне санкције за учиниоца кривичног дела који се означава кривим, између осталог наводи да ће суд ценити однос учиниоца према жртви кривичног дела, а означени термин се појављује и код одредби које се односе на заштитни надзор и услова за изрицање условне осуде, те судске опомене.

Према Директиви о правима жртава 2012/29/EU жртва је физичко лице које је претрпело штету, укључујући физичке или менталне повреде, емоционалну патњу или економски губитак, услед непосредног вршења неког кривичног дела али и чланови породице чија је смрт непосредна последица кривичног дела и који су претрпели штету услед смрти тог лица. Члановима породице се сматрају: супружник, лице које живи са жртвом у трајној животној заједници, у заједничком домаћинству те на стабилној и континуираној основи, сродници у правој линији, браћа и сестре и лица о којима се жртва стара.

Према наведеној Директиви лице би требало сматрати жртвом без обзира на то да ли је учинилац идентификован, односно ухапшен, да ли је против њега био покренут кривични поступак или је осуђен, те без обзира на постојање породичног односа између жртве и учиниоца.

Кривично дело трговина људима у нашем законодавству

Одредбом члана 388 КЗ у ставу 1 је регулисано да кривично дело трговина људима чини онај ко силом или претњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односа зависности, тешких прилика другог, задржавањем личних исправа или давањем или примањем новца или друге користи, врбује, превози, пребацује, предаје, продаје, купује, посредује у продаји, сакрива или држи друго лице, а у циљу експлоатације његовог рада, принудног рада, вршења кривичних дела, проституције или друге врсте сексуалне експлоатације, просјачења, употребе у порнографске сврхе, успостављање ропског или њему сличног односа, ради одузимања органа или дела тела или ради коришћења у оружаним сукобима. Наведено представља основни облик кривичног дела, који се може учинити са више алтернативних радњи извршења, а за то дело је запређена казна затвора у трајању од три до дванаест година.

Ставом 2 наведеног члана је предвиђено да ће се за дело из става 1 овог члана које је учињено према малолетном лицу, учинилац казнити казном прописаном за то дело и када није употребио силу, претњу или неки други од наведених начина извршења, док је ставом 3 истог члана предвиђено да, ако је дело из става 1 наведеног члана учињено према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од најмање пет година.

Надаље, став 4 предвиђа да ако је услед дела из става 1 и 2 овог члана наступила тешка телесна повреда неког лица, учинилац ће се казнити затвором од 5 до 15 година, а ако је наступила тешка телесна повреда малолетног лица услед дела из става 3 овог члана, учинилац ће се казнити затвором од најмање 5 година.

Ставом 5 истог члана је регулисано да ако је услед дела из става 1 и 3 овог члана наступила смрт једног или више лица, учинилац ће се казнити затвором од најмање десет година.

Кривични законик предвиђа у ставу 6 наведеног члана да ко се бави вршењем кривичног дела из става 1 до 3 овог члана, или је дело извршено од стране групе, казниће се затвором од најмање 5 година, док став 7 истог члана предвиђа да ако је дело из става 1 до 3 овог члана извршено од стране организоване криминалне групе, учинилац ће се казнити затвором од најмање 10 година.

Следом напред цитираних законских одредби је јасно да поред основног облика овог кривичног дела постоји и више квалификованих облика истог, а посебан објекат заштите представља малолетно лице као жртва кривичног дела трговине људима.

Ставом 8 истог члана је предвиђено да ко зна или је могао знати да је лице жртва трговине људима, па користи њен положај или другоме омогући искоришћавање њеног положаја ради експлоатације предвиђене ставом 1 овог члана, казниће се затвором од 6 месеци до 5 година.

Ставом 9 истог члана је регулисано да ако дело из става 8 наведеног члана учињено према лицу за које учинилац знао или је могао знати да је малолетно, учинилац ће се казнити казном затвора од 1 до 8 година, док став 10 регулише да пристанак лица на експлоатацију или на успостављање ропског или њему сличног односа из става 1 члана 388 КЗ-а не утиче на постојање кривичног дела из става 1, 2 и 6 овог члана.

Кривични дело трговина људима може се извршити само са директним умишљајем.

Из наведеног се може закључити да први тежи облик трговине људима постоји ако је основни облик овог кривичног дела учињено према малолетном лицу, док други и трећи тежи облик су квалификовани тежином наступелих последица услед извршења основног облика овог кривичног дела, односно његовог облика који се односи на малолетно лице. Четврти тежи облик трговине људима алтернативно постоји: када се учинилац бави вршењем основног облика кривичног дела трговина људима или када је трговина људима извршена од стране групе, док пети тежи облик овог дела постоји када је кривично дело учињено од стране организоване криминалне групе.

Чланом 112. став 22. који Кривичног законика који регулише “значење израза” група је најмање три лица повезаних ради трајног или повременог вршења кривичних дела која не мора да има дефинисане улоге својих чланова, континуитет чланства или развијену структуру. У ставу 35. истог члана дефинисана је и организована криминална група која представља групу од три или више лица која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела за које је прописана казна затвора у трајању од четири године или тежа казна радњи непосредног или посредног стицања финансијске или друге користи.

Први посебан облик трговине људима постоји када је учинилац знао или је могао знати да је лице жртва трговине људима, па искористи његов положај или другом омогући искоришћавање положаја жртве, ради експлоатације предвиђених у одредби којом се утврђује основни облик трговине људима. Ово је јако значајна одредба, јер је други облик трговине људима повезан са првим, односно представља једну посебну и тежи варијанту првог посебног облика овог кривичног дела и односи се на малолетно лице, при чему је знао или је могао знати да се ради о малолетном лицу. Пристанак пасивног субјекта на експлоатацију или на успостављање ропског или њему сличног односа, утврђеног у основном облику

трговине људима, не утиче на постојање овог кривичног дела. Ради се о веома значајној одредби, која поправља положај жртве у поступку против окривљених и спречава њену секундарну виктимизацију.

Кривично дело трговина људима по важећем Кривичном законик Републике спада у групу кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународни правом, а оно што је нарочито битно, законодавац је искључио могућност ублажавања казне испод законског минимума.

Кривично дело трговина малолетним лицима ради усвојења

Поред кривичног дела трговина људима, актуелни Кривични законик Републике Србије познаје и кривично дело трговина малолетним лицима ради усвојења, које дело је регулисано чланом 389. Кривичног законика, који се примењује од 21. маја 2019. године. Ставом 1 означеног члана прописано је да наведено дело чини онај ко узме лице које није навршило 16 година, ради његовог усвојења, противно важећим прописима или ко усвоји такво лице или посредује у таквом усвојењу или ко у том циљу купи, прода или преда друго лице које није навршило 16 година или га превози, обезбеђује му смештај или га прикрива, за које дело је предвиђена казна затвора од једне до пет година. Ставом 2 означеног члана предвиђено је да ко се бави вршењем делатности из става 1 овог члана или је дело извршено од стране групе, казниће се затвором од најмање три године, док став 3 истог члана предвиђа ако је дело из става 1 овог члана извршено од стране организоване криминалне групе, учинилац ће се казнити затвором од најмање пет година. На тај начин ради се о основном и квалификованом облику кривичног дела а ово дело се може извршити само са директним умишљајем.

Према Закону о уређењу судова, виши судови су надлежни за поступање за наведено кривично дело.

Кривично дело заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу

Чланом 390 КЗ-а регулисано је кривично дело заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу.

Ставом 1 означеног члана предвиђено је да наведено дело чини ко, кршећи правила међународном права, стави другог у ропство или њему сличан однос или га држи у таквом односу, купи, прода, преда другом лицу или посредује у куповини, продаји или предаји

оваквог лица или подстиче другог да прода своју слободу или слободу лица које издржава или о којем се стара, а за означено дело је предвиђена казна затвора од једне до десет година. Став 2, истог члана постоји када се превозе лица која се налазе у ропском или њему сличном односу из једне земље у другу, за коју радњу је прописана казна затвора од шест месеци до пет година. Ставом 3. наведеног члана је прописано да када је дело из става 1 и 2 овог члана учињено према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од пет до петнаест година. Кривично дело заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу се може извршити само са директним умишљајем.

Кривично дело недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи

Кријумчарење људи инкриминисано је као посебно кривично дело и то недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи, што је регулисано одредбом члана 350 КЗ-а, које кривично дело спада у кривична дела против јавног реда и мира и налази се у 31. глави Кривичног законика.

Ставом 1 члана 350 КЗ је регулисано да наведено дело чини онај ко без прописане дозволе пређе или покуша да пређе границе Србије, наоружан или употребом насиља, за које дело је прописана казна затвора до једне године. Ставом 2 наведеног члана је прописано да ово дело чини онај ко у намери да себи или другом прибави какву корист, омогућава другом недозвољен прелаз границе Србије или недозвољени боравак или транзит кроз Србију, за које дело је прописана казна затвора од једне до осам година. Ако је дело из става 2 учињено од стране групе, злоупотребом службеног положаја или на начин којим се угрожава живот или здравље лица, чији се недозвољен прелаз границе Србије, боравак или транзит омогућава или је кријумчарен већи број лица, ради се о ставу 3 наведеног члана за које дело је прописана казна затвора од две до дванаест година. Када је дело из става 2 овог члана учињено од стране организоване криминалне групе, ради се о ставу 4 наведеног члана, за које дело је прописана казна затвора од три до петнаест година. Ставом 5 наведеног члана регулисано је да ће се одузети средства намењена или употребљена за извршење дела из става 1 до 3 наведеног члана, што значи да је обавезно одузимање тих средстава.

Свест и воља учиниоца су усмерени на његово извршење, тако да се дело чини са директним умишљајем.

Подршка жртвама трговине људима

Жртвама трговине људима припадају основна људска права, као и свим људима зато што су преживеле нехумани однос, биле повређене, злостављане и експлоатисане, те је потребно обезбедити све оно што је неопходно да им се омогући достојанствен живот, подршка и заштита. Ово право гарантују међународне конвенције, а помоћ и подршка се обезбеђују према индивидуалним потребама сваке жртве. У оквиру овог права посебне области подршке су: медицинска помоћ, психолошка помоћ у превазилажењу трауме, стабилизацији и опоравку, подршка и оснаживање за учешће у кривичном поступку и поступку за надокнаду штете, превођење и тумачење на језику који жртва разуме, услуге социјалне заштите, добровољни повратак у земљу порекла, приступ образовању за жртву и децу, приступ тржишту рада, стручном усавршавању и образовању, право на период рефлексije и опоравка, као и право на привремени боравак.

Након доношења Уредбе о мрежи установа социјалне заштите (Службени гласник РС 07.03.2012. године), Влада Републике Србије је основала Центар за заштиту трговине људима, који је са непосредним радом започео 02.07.2012. године а од 2019. године је отпочело са радом Прихватилиште за жртве. Током 2024. године, према подацима Центра за заштиту жртава трговине људима, идентификован је највећи број жртава трговине људима у последњих шест година.

Невладина организација АСТРА која је посвећена искорењивању свих облика трговине људима и експлоатације, као и ефикасном потрагом за несталим децом, Удружење грађана АТИНА за борбу против трговине људима и свих облика родно заснованог насиља, представници других удружења и појединци такође пружају заштиту и подршку жртвама трговине људима.

По кривичном законодавству Републике Србије лица која су правноснажно осуђена за кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, у које кривично дело спада и трговина људима из члана 388 КЗ, не подлежу амнестији.

Потврђивањем Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима, Република Србија је преузела обавезу да, у складу са основним принципима свог правног система предвиди могућност да се жртвама трговине људима не изричу казне за њихово

учешће у незаконитим активностима, у оној мери у којој су оне на то биле присиљене (чл. 26 Конвенције Савета Европе). Правни основ за непредузимање кривичног гоњења против жртви трговине људима, када се оне појављују као извршиоци кривичног дела, огледају се у недостатку њихове стварне воље и намере јер жртва све радње, укључујући и криминалне, предузима под утицајем принуде, силе, претње или уцене од стране трговца људима. У Законик у о кривичном поступку принцип некажњавања налази свој основ у институту одлагања кривичног гоњења, односно у примени опортунитета, сагласно одредбама члана 283 ЗКП-а. Тако постоји могућност јавног тужиоца да одбаци кривичну пријаву која је поднета против лица за које се утврди да је жртва трговине људима, уколико се ради о кривичном делу за које је предвиђена новчана казна или казна затвора до пет година и које кривично дело је у узрочно-последичној вези са статусом жртве. Тада се може наложити жртви да изврши једну или више обавеза предвиђених у члану 283 ЗКП-а. У случају да је жртва трговине људима извршила кривично дело за које је запређена казна до три године затвора, може се од стране јавног тужиоца применити безусловни опортунитет предвиђен одредбом члана 284 ЗКП-а због стварног кајања, спречавања наступања штетене последице или накнаде штете, те ако изрицање кривичне санкције, имајући у виду околности случаја не би било правично. Сагласно одредби члана 284 ст.1 ЗКП-а јавни тужилац може одбацити кривичну пријаву, ако пријављено дело није кривично дело за које се гони по службеној дужности и у случају када је искључена противправност или кривица, иако постоје сва обележја кривичног дела, сагласно члану 14. Кривичног законика.

Општеприхваћени међународни стандард подразумева да ће људска права жртава трговине људима бити у центру свих напора у спречавању трговине људима, као и приликом њихове заштите, помоћи и реинтеграције. Наведени стандард обавезује све органе и организације у борби против трговине људима, а самим тим и правосудне органе.

У кривичном поступку жртве се третирају као “трећа лица”, јер нису странке у поступку. Међутим, оне представљају оштећене, а за доказивање кривичног дела трговине људима од нарочитог су значаја искази жртве као сведока оштећених у кривичноправном смислу, јер ово кривично дело углавном врше организоване криминалне групе или неформалне мреже које су повезане са организованим криминалним групама, које врло често прибегавају насиљу, застрашивању жртава, карактерише их затворена организациона структура, велика економска снага, висок степен друштвене мобилности, због чега је прикупљање доказа и доказивање кривице код овог кривичног дела нарочито отежано и

неретко се заснива само на исказима жртава трговине људима. Познато је колико давање исказа пред судом представља трауматично искуство за многе жртве, које се осећају уплашено и несигурно, знајући да ће се поново срести са окривљеним, што понекад може утицати и на то, нарочито ако су у сродничком односу са окривљеним, да се користе са благодети несведочења, или да због страха за себе и њима блиска лица, својим исказом погодују окривљеном. Стога је битна и међународна сарадња у прикупљању доказа, нарочито због тога што трговци људима често врше кривично дело у више земаља, а заједничке међународне операције омогућавају да у земљама порекла, транзита и одредишта буде прикупљено што више доказа везаних за све три фазе овог кривичног дела, што је истовремено и најпогоднија стратегија у остваривању заједничког циља, а то је осуда извршиоца. Пракса је показала да су подаци прибављени коришћењем мера надзора и снимања телефонских и других разговора или комуникација на основу наредбе судије за претходни поступак били од велике важности приликом откривања и доказивања кривичних дела организованог криминала, па и кривичног дела трговине људима.

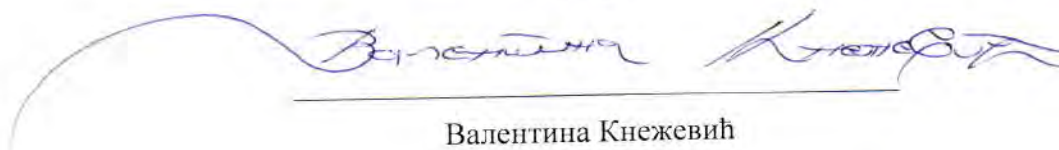
Интерес субјеката међународне заједнице је да се супротставе трговини људима, па је приликом прикупљања доказа путем међународне правне помоћи, односно пружања или тражења кривичноправне помоћи другој земљи, нужно позвати се на међународне правне инструменте о узајамној правној помоћи, који су ратификацијом постали и део унутрашњег законодавства Републике Србије, а међу којима су најрелевантнији: Европска конвенција о узајамној правној помоћи у кривичноправним питањима, Додатни протокол наведеној конвенцији, Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода, Конвенција Уједињених Нација против транснационалног организованог криминала и као додатак тој конвенцији Протокол о превенцији, сузбијању и кажњавању трговине људским бићима, посебно женама и децом, Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима, Закон о међународној правној помоћи у кривичним стварима Републике Србије, те бројни билатарални и мултилатерални споразуми.

Право на накнаду штете представља једно од права жртава у кривичним и другим судским поступцима. Правни основ тужбеног захтева налази се у одредбама Конвенције за заштиту људских права и слобода и то у чл.1 којим је утврђена обавеза поштовања људских права, затим у Уставу Републике Србије и то у члану 22 којим је регулисано да свако има право на судску заштиту, ако му је повређено или ускраћено неко људско или мањинско право, те и у члану 23 којим је одређено да је људско достојанство човека неприкосновено и

да су сви дужни да га поштују и штите. Такође правни основ постоји и у Закону о облигационим односима и то у члану 200 ст.1, који утврђује право на накнаду штете због повреде части, угледа или другог права личности, као и у чл. 202. истог закона којим се утврђује право на накнаду штете због претрпљених душевних болова који су настали преваром, принудом или злоупотребом неког односа подређености или зависности и навођења на кажњиву обљубу или кажњиву блудну радњу, као и лице према коме је извршено неко друго кривично дело против достојанства личности и морала. Посебно треба имати у виду да се у парничном поступку увек треба позвати на кривичну пресуду, обзиром да је суд у парници у погледу постојања кривичног дела и кривичне одговорности везан за правноснажну пресуду којом је окривљени оглашен кривим. Из тих разлога и не треба доказивати чињенице које су утврђене кривичном пресудом. На тај начин ће жртва избећи секундарну виктимизацију, а поступак ради накнаде штете ће бити завршен.

Имајући у виду наведено, може се закључити да је наша држава показала спремност и вољу да се придружи светским напорима у борби против трговине људима, јер је ратификовала и све међународне документе у вези са тим и пружа неопходну подршку жртвама трговине људима, а орган поступка у свим фазама има обавезу да поступа са посебном обазривошћу, како жртве не би биле изложене додатној виктимизацији, те како би се осећале сигурним и заштићенима, свесне да имају пуну подршку система у томе да учинилац кривичног дела буде правноснажно осуђен, а оне поново потпуно слободне и независне.

Судија

Валентина Кнежевић

Литература:

1. Протокол Уједињених Нација о спречавању, сузбијању и кажњавању трговине људима, нарочито жена и деце (Палермо, 12-15 децембар 2000 године , “Међународни уговори” бр.6/21),

2. Конвенција за заштиту људских права и слобода (“Сл. Гласник РС – Међународни уговори” бр.12/2010 и 10/2015, са изменама предвиђеним Протоколима 11, 14 и 15),
3. Директива о правима жртава 2012/29/EУ
4. Устав Републике Србије (“Сл. Гласник РС”, бр. 98/2006, 16/2022)
5. Кривични законик (“Сл. Гласник РС” бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 34/2019)
6. Закон о спречавању насиља у породици (“Сл. Гласник РС” бр. 94/2016),
7. Законик о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (“Сл. Гласник РС” бр.85/2005)
8. Законик о кривичном поступку (“Сл. Гласник РС” бр.72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/2019)
9. Закон о међународној правној помоћи у кривичним стварима (“Сл. Гласник РС” 20/2009)
10. Закон о облигационим односима (“Сл. Лист СФРЈ” бр. 29/78 и 45/89, “Службени лист СРЈ” 31/93 и “Службени гласник РС” бр. 18/20)
11. Закон о странцима (“Сл. Гласник РС” бр.24/2018, бр.31/2019 и бр.62/2023),
12. Закон о здравственој заштити (“Сл. Гласник РС бр.25/2019 и бр.90/2023)
13. Подаци са сајта Владе Републике Србије Министарства правде РС, Министарства унутрашњих послова РС, невладиних организација Астра и Атина, као и Центра за заштиту трговине људима